

Ibnel Ramić

PLATONOV ODNOS PREMA PJESNIŠTVU U DRŽAVI

Sažetak

Namjera nam je – među brojnim temama otvorenim u ovom izuzetno kompleksnom djelu - osvijetliti stav pisca prema umjetnosti, a posebno pjesništvu, koje predstavljaju neke od najvažnijih izraza ljudske duhovnosti.

Centralno pitanje kojim ćemo se baviti jeste pitanje – kakav je, uistinu, bio odnos Platona prema pjesništvu, na osnovu onoga što je iznio u Državi? Da li je Platon, zbilja, protiv pjesništva, da li ga prezire, ili ima određen stav prema tom pitanju ovisno od cilja kojem teži i konteksta u kojem to pitanje razmatra? Razmotrit ćemo neke dijelove Države koji o tome govore, te ih uporediti sa drugim djelima u kojima se Platon dotiče tog pitanja.

Konačno, cilj ovoga rada nije dati konačne odgovore, niti se drsko upuštati u donošenje konačnih sudova o Platonu i njegovim idejama, već pokušati ponuditi svoje viđenje i, eventualno, moguće pojašnjenje za neke stavove o ovom pitanju koje čitamo na stranicama Države, i oko kojih se dvoumimo.

Ključne riječi: Platon, Država, pjesništvo

PLATON – ŽIVOT I DJELO

Platon je zasigurno jedan od najznačajnijih filozofa u povijesti čovječanstva i jedno od najznačajnijih imena i ličnosti u bogatom naslijeđu od antičke Grčke. Kako smatra Bertrand Rasel, on i Aristotel bili su najutjecajniji od svih filozofa, "antičkih, srednjovekovnih i savremenih; a od njih dvojice, Platon je bio taj koji je imao veći uticaj na kasnija vremena. Ovo kažem iz dva razloga: prvi je, što i sam Aristotel proističe iz Platona; drugi, što su hrišćanska teologija i filozofija, barem do XIII veka, bile više platonovske nego aristotelovske. Zato se, u istoriji filozofske misli, mora Platonom i, u nešto manjoj meri, Aristotelom, baviti daleko

potpunije nego bilo kojim od njihovih prethodnika ili nasljednika".¹¹⁸

Rodio se u prvoj polovini 427. godine pr.n.e. S obzirom na činjenicu da je pripadao jednoj od najuglednijih porodica u socijalnom i političkom smislu, Platon je imao priliku da bude brižljivo odgajan i obrazovan. Najpresudniji, najdublji i najtrajniji utjecaj na Platona izvršio je Sokrat, kojeg je upoznao u svojoj dvadesetoj godini. O značaju poznanstva sa Sokratom svjedoči i činjenica da je Platon, pred samu smrt, kao najveću milost sudbine slavio, "to što se, prvo, rodio kao čovjek, drugo, što se rodio kao Helen, i treće što je njegovo rođenje palo u doba Sokratovo".¹¹⁹

Jedan od najznačajnijih elemenata i vidova Platonovog doprinosa filozofiji bilo je osnivanje Akademije u Likeju, oko 387. god., u kojoj je poučavao mlade ljude – ne samo iz Helade – filozofiji, nauci i općem obrazovanju, pripremajući ih za državnu službu. Zabilježeno je da su među učenicima bile i dvije žene! Akademija je djelovala stoljećima nakon Platonove smrti, sve do 529. godine nove ere, kad ju je nasilno zatvorio car Justinijan.

Do danas nije sačuvan hronološki popis Platonovih djela. Osim toga, još je u antičko doba izražena sumnja u vjerodostojnost svih četrdeset šest sačuvanih spisa koji se pripisuju Platonu. Već je i Diogen Laert, navodeći popis Platonovih djela, te spise podijelio na *prave*, *neprave* i *neizvjesne*.¹²⁰

Danas je prihvaćeno mišljenje da u *Platonovu zborniku* (*Corpus Platonicum*) postoji trideset i šest autentičnih spisa. Postoji više kriterija za njihovu podjelu, a Miloš N. Đurić dijeli ih – prema fazama u Platonovom filozofskom razvitku – na četiri skupine: mladalački spisi (*Ijon*, *Odbrana Sokratova*, *Kriton*, *Hipija manji*, *Lahet*, *Trasimah*, *Harmid*, *Eutifron*, *Lisid*); prijelazni spisi (*Protagora*, *Hipija veći*, *Eutidem*, *Kratil*, *Meneksen*, *Alkibijad I*, *Gorgija*, *Menon*); spisi pune zrelosti (*Gozba*, *Fedon*, *Država*, *Fedar*); pozni spisi (*Parmenid*, *Teetet*, *Sofist*, *Državnik*, *Fileb*, *Timej*, *Kritija*, *Zakoni* i *Dodatak Zakonima*).

Osnovu Platonove filozofije čini *idealizam*, tj. shvatanje da apsolutnu i pravu stvarnost predstavljaju ideje kao predmeti

¹¹⁸ Bertrand Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga "Alfa", Beograd, 1998, 116. str.

¹¹⁹ Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 317.

¹²⁰ Branko Bošnjak, *Grčka filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983. god., str. 95.

pojmovnog i pravog saznanja, a predmeti čulnog saznanja predstavljaju relativnu stvarnost.¹²¹

Platonova filozofija može se podijeliti na tri dijela, kako se dijelila još u Akademiji, dijalektiku, fiziku i etiku. Etika, opet, obuhvata tri učenja: učenje o najvišem dobru, kao najvišem cilju moralne aktivnosti, učenje o vrlini, kao dobru ostvarenom u čovjeku pojedincu i učenje o državi, kao dobru ostvarenom u društvenom životu.¹²² Za nas je ovdje posebno značajna Platonova politička ili socijalna etika, tj. njegovo učenje o uređenju države, koje je u najvećoj mjeri sadržano u njegovom možda i najznačajnijem djelu – *Državi*.

PLATONOVA DRŽAVA

Ovo Platonovo djelo, po mnogima, predstavlja njegov najznačajniji spis i vrhunac njegove filozofije. "Starohelenski svet nije mogao ostaviti lepše i monumentalnije svedočanstvo svoje mudrosti nego što je Platonova *Država* i Platonova filozofija uopšte", kaže dr. Veljko Korać u predgovoru beogradskog izdanja ove knjige.¹²³ "*Država* je najsadržajniji i najvažniji izvor za poznavanje Platonove filosofije, jer se u njoj, pored teorijsko-političkog, nalazi i njegovo gnoseološko, psihološko, etičko, estetičko i pedagoško učenje. Po shvatanju, po izvođenju, po obilju misli, ona je ne samo najveličanstvenije i najoriginalnije delo Platonovo, jer se u njemu, kao u žiži, sastaju svi zraci njegova genija, nego i jedan od najviših stvaralačkih uzleta u istoriji helenske filosofije uopšte", tvrdi Miloš N. Đurić.¹²⁴ I Branko Bošnjak kaže da je *Država* najvažnije Platonovo djelo, u kojem su iznijeti njegovi glavni pogledi na etiku, estetiku, spoznaju, politiku i kozmologiju.¹²⁵

Struktura Platonove *Države*

Država je pisana u formi dijaloga, kojeg vodi Sokrat, kao zastupnik autorovih stavova, sa Glaukonom, Polemarhom, Trasimahom, Adeimantom i Kefalom.

¹²¹ Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 332.

¹²² Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 334.

¹²³ Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, str. V

¹²⁴ Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 347.

¹²⁵ Vidi u: Branko Bošnjak, *Grčka filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983. god., str. 100.

Samo djelo sastoji se od deset knjiga, koje se mogu, opet, podijeliti na tri dijela, odnosno cjeline. Prvi dio – otprilike do kraja Knjige pete – sastoji se od tumačenja idealne zajednice. Drugi dio – Knjiga šesta i Knjiga sedma – bave se definicijom riječi filozof. Treći dio sastoji se uglavnom od rasprava o raznim vrstama postojećih ustava te njihovim vrlinama i manama.¹²⁶

O sadržaju *Države*

Država je, vjerovatno, nastala kao posljedica Platonove neostvarene ambicije da učestvuje u političkom životu svoga vremena. Kako smo ranije vidjeli, on je imao skoro sve uvjete za to: ugled, aristokratsko porijeklo, društvenu i ekonomsku moć porodice, porodične i druge veze s vladajućom strukturom, čak i poziv da se uključi u politički život Atine tog doba. Međutim, nedostajali su mu politička pragmatičnost, odsustvo etičkog kodeksa, beskrupuloznost i druge osobine neophodne za bavljenje politikom, kako u onom vremenu, tako i danas. Zbog svega ovoga, silnog razočarenja u političko djelovanje savremenika, ne samo protivnika, nego i svojih političkih istomošljenika i prijatelja, Platon je počeo razmišljati i razmatrati mogućnost osnivanja idealne države, državne zajednice zasnovane na apsolutnoj pravednosti, što je rezultiralo nastankom njegovog najznačajnijeg djela, *Države*, čiji je drugi naslov *O pravednosti*.

Platon, tako, svoje promišljanje počinje od razloga zbog kojih nastaje jedna država – "zato što svako od nas nije sam sebi dovoljan nego traži još mnogo šta".¹²⁷ On, dalje, govori o udruživanju ljudi u zajednicu i o postojanju različitih društvenih klasa, ovisno o tome kakvu ulogu imaju i za šta su prirodno i genetski predodređeni. Govori i o podjeli zaduženja unutar državne zajednice i načinima za što kvalitetnije obavljanje postavljene zadaće, te o različitim aspektima funkcioniranja države, da bi, konačno, došao i do razmatranja važnih političkih, moralnih, etičkih i čisto filozofskih pitanja. Na kraju, sav dijalog ide ka tome da se ponudi odgovor na pitanje – u čemu se sastoji pravednost i kako ju je moguće ostvariti u okviru jedne državne zajednice? Odgovor na to pitanje Platon i daje – to je moguće u okvirima idealno uređene države, za koju on sam nudi model.

¹²⁶ Bertrand Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga "Alfa", Beograd, 1998, str. 119.

¹²⁷ Isto, str. 53.

O PJESNIŠTVU U *DRŽAVI*

Platon u *Državi* govori o pjesništvu na više mjesta. Njegovo razmatranje brojnih pitanja, u manjoj ili većoj mjeri, dotiče se i pjesništva. Osim ilustracija za neke od svojih stavova koje daje u obliku priča, mitova, ili legendi, on na četrdeset i četiri mjesta u svojoj *Državi* doslovno navodi stihove različitih pjesnika, a u prvom redu Homera, Hesioda i Eshila.

Ipak, Platon se značajnije bavi pjesništvom i pjesnicima u dva navrata – u drugoj i trećoj knjizi *Države*, kad govori o konceptu odgoja i obrazovanja, te u njenoj desetoj knjizi, kad progovara o samoj suštini pjesništva.

Pjesništvo u kontekstu odgoja i obrazovanja u idealnoj državi

Nakon što na samom početku svoje rasprave Platon odluči pitanje pravednosti razmatrati na primjeru ustrojstva državne zajednice, on uočava potrebu za podjelom stanovništva na tri različite klase. Jedna od najvažnijih klasa, koja treba osigurati neometano postojanje i funkcioniranje države, jeste klasa vojnika, tj. čuvara. Da bi se pripadnici ove klase pripremili za njihov važan zadatak, neophodan je brižljivo smišljen i organiziran sistem odgoja i obrazovanja, kojem oni trebaju biti podvrgnuti.

Platon smatra da se odgoj i obrazovanje čuvara trebaju sastojati iz dva dijela: fizičkog odgoja tijela, odnosno gimnastike, i muzičkog odgoja duše.¹²⁸ Ovdje, naravno, pojmove *muzike* i *gimnastike* treba shvatiti šire od današnjeg njihovog poimanja. "Muzika obuhvata sve što je u službi muza, a *gimnastika* sve ono što je povezano s fizičkim vežbama i dobrim zdravstvenim stanjem. *Muzika* je gotovo isto toliko širok pojam, kao oblast koju mi nazivamo *kultura*, dok je *gimnastika* nešto širi pojam od onog što nazivamo *atletikom*."¹²⁹ On smatra da ogoj najprije treba početi s *muzikom*, tj. da prvo treba odgajati dušu mladog čovjeka.

Za *muzički* odgoj najvažnije je pjesništvo, tj. priče i pjesme koje se kazuju djeci, jer iz njih ona spoznaju život. Zato treba posebnu pažnju obratiti na to šta kazivati tim *mladim i nježnim bićima*. Zbog toga Platon traži da pjesnici budu *nadzirani* i da se posebno povede računa o pjesmama koje će biti korištene u odgoju

¹²⁸ Vidi u: Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, str. 64.

¹²⁹ Bertrand Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga "Alfa", Beograd, 1998, str.119 -120.

mladih ljudi: "Čini se, dakle, da najpre moramo nadzirati pesnike, i da treba odvojiti ono što su dobro sročili, a što nisu odbaciti. Odabrane priče daćemo dadiljama i preporučićemo majkama da ih pričaju deci i da pričama više neguju njihove duše nego njihova tela rukama. A od priča koje se danas pripovedaju mora se najveći deo izbaciti."¹³⁰

Na ovaj način Platon uvodi cenzuru u sadržaj pjesama koje će biti korištene za odgoj i obrazovanje mladih. Pjesme u kojima se govori o sukobljavanju među ljudima treba prešutjeti, makar te informacije bile istinite.¹³¹ Cenzura se odnosi i na pjesme i priče o sukobima među bogovima: "To što je sin vezao Heru i što je otac bacio sa neba Hefesta, kad je ovaj hteo da odbrani majku koju je on tukao, pa onda borbe bogova o kojima je Homer pevao, te se priče ne smeju primiti u državu pa bilo da su ispevane u alegoriji ili bez nje. Dečko, naime, ne može prosuditi šta je slika, a šta nije, već ono što u to doba starosti primi u sebe ostaje u njemu tako čvrsto da se više ne može izbrisati i ne može promeniti. Zato treba nastojati da ono što najpre čuje bude zaista najlepše od svega što je ispevano i da neguje kod njih vrlinu."¹³²

Razlog za cenzuru je jasan – mladim ljudima ne smiju se pokazivati negativni primjeri, bilo da je riječ o nedoličnom ponašanju ljudi ili bogova. Platon uspostavlja i kriterije koji svojim sadržajem moraju ispunjavati pjesme i priče da bi bile dozvoljene. Naprimjer, zlo ne potječe od bogova, jer oni donose samo dobro. Bog nije uzrok svega što postoji, već samo dobra. Od bogova ne dolazi krivda ljudima, i bog ne može biti kriv ni za čiju nesreću.

Bogovi ne smiju biti prikazivani kako mijenjaju svoj oblik, čak ni u nešto bolje i ljepše. Također, majke ne smiju plašiti svoju djecu pričama o bogovima koji noću tumaraju i pokazuju se u raznim oblicima, i to iz dva razloga: prvo, jer time hule na bogove, i drugo, da time djecu ne bi načinile kukavicama.¹³³ Prema tome, posebnu pažnju treba posvetiti prikazivanju bogova.

Na početku trećeg dijela "Države" Platon govori kako kod mladih čuvara treba razvijati vrline, posebno hrabrost, i ne spominjati priče ili pjesme u kojima se govori o suprotnom. Tako, ne treba govoriti o strahotama *onog* svijeta, kako se mladići ne bi

¹³⁰ Isto, str. 65.

¹³¹ Isto, str. 66.

¹³² Isto, str. 66.

¹³³ Isto, str. 70.

plašili smrti, jer oni "treba da se više boje ropstva nego smrti"¹³⁴. U dozvoljenim pjesmama ne smije biti bilo čega što bi moglo čuvare dovesti do toga da postanu *mlitavi i slabi*.¹³⁵ Junaci se ne smiju prikazivati kako plaču i uzdišu: "Mi bismo onda s pravom izbrisali sva naricanja slavnih ljudi i ostavili ih ženama, i to ne onim jakim ženama, i slabunjavim muškarcima, tako da bi se mladići za koje kažemo da ih odgajamo za braniocze zemlje stideli da čine nešto slično."¹³⁶

Kao što ne tuguju i ne nariču, bogovi u pjesničkim djelima ne smiju biti prikazivani ni kako se pretjerano smiju. To ne priliči ni ljudima s dostojanstvom. Kako je istina visoko cijenjena, bogovima i ljudima ne priliči ni lagati, osim *u korist države*. Čuvari moraju biti poslušni nadređenim, umjereni u svemu i ne smiju pretjerano udovoljavati tijelu u hrani, piću i drugim tjelesnim potrebama. Čuvari ne smiju biti ni lakomi, potkupljivi, niti gordi prema bogovima. Također, u pjesmama i pričama junaci ili djeca bogova ne smiju biti nedolično prikazivani. Osim toga, ne smije se govoriti o nepoštenim a sretnim ljudima, ili o poštenim i pravednim a istovremeno nesretnim.¹³⁷ Platon ovim želi afirmirati pozitivne osobine i utjecati na mlade čuvare da, slijedeći pozitivne primjere, i sami nastoje kod sebe podsticati ove vrline. Na drugoj strani, on iz pjesničkih djela uklanja *nedolične* dijelove kako mladi čuvari ne bi slijedili negativne primjere, ili se njima koristili kao izgovorom da i sami čine negativnosti.

Platon progovara i o dijelovima pjesme – riječima, melodiji i ritmu. On odbacuje tužbalice, jer "one ne koriste čak ni ženama, koje takođe treba da su odvažne, a kamoli ljudima. (...) Ono što najmanje dolikuje čuvarima, to je pijanstvo, a isto i mlitavost i lenost".¹³⁸

Na kraju, Platon dolazi i do cenzure u muzici, o čemu govori i Bertrand Rasel: "Lidijsku i jonsku muziku treba zabraniti, prvu jer izražava tugu, drugu jer razgaljuje. Treba dozvoliti samo dorsku (za hrabrost) i frigijsku (za uzdržljivost). Dozvoljeni ritmovi moraju biti jednostavni i takvi da izražavaju hrabar i skladan život."¹³⁹

¹³⁴ Isto, str. 74.

¹³⁵ Isto, str. 74.

¹³⁶ Isto, str. 75.

¹³⁷ Isto, str. 77-81.

¹³⁸ Isto, str. 90.

¹³⁹ Bertrand Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga "Alfa", Beograd, 1998, 121. str.

Mjesto pjesništva u idealno uređenoj državi

Iako se pjesništva Platon doticao vrlo često, još od početka "Države", posebno se njime baveći u okviru koncepta obrazovanja i odgoja u idealnoj državi, on mu se konačno vraća u posljednjem dijelu ovoga filozofskog djela, Knjizi desetoj.

Nakon što su "našu državu i u mnogim drugim pogledima izgradili savršeno", Platon se vraća pjesništvu i o njemu ozbiljno promišlja, analizirajući ima li pjesništvo mjesta u jednoj idealno uređenoj državi. I, ma koliko to bilo neočekivano od jednog od najglasovitijih predstavnika naroda koji je udario temelje pjesništvu i književnoj umjetnosti, Platon već u prvim rečenicama Knjige desete *Države* uzvikuje kako pjesništvo u tako idealno uređenu državu ne treba primiti!?

Kao da se takvom stavu začudiše i njegovi sagovornici u tom dijalogu, pa ga priupitaše za pojašnjenje, a on im odgovori: "Sve se to meni čini opasno za razum svih onih slušalaca koji nemaju u sebi protivlek u stvarnom saznanju istinitog sveta."¹⁴⁰

I, uistinu, šta je navelo Platona da pjesništvo progna iz svoje idealne države?

Da bismo odgovorili na to pitanje trebamo najprije razmisлити šta je cilj Platonov, u njegovoj *Državi*, ali i filozofskom promišljanju uopće. O tome lijepo govori Veljko Korać u predgovoru *Državi*: "Platonu je jedini cilj da savlada relativizam saznanja i da se iznad ograničenosti čula uzdigne do nepromjenjivih ideja."¹⁴¹ Platon, dakle, želi doći do Istine, koja je sakrivena u svijetu nepromjenjivih ideja. To je za njega apsolutna stvarnost. Sve ono, pak, što vidimo u pojavnoj stvarnosti, koja je za njega *relativna* stvarnost, predstavlja samo odraz, privid, ili sjenu, tih vječnih ideja.

Što se, pak, pjesništva tiče, ono predstavlja tek sliku, ili odraz te relativne stvarnosti. Stoga, ako je Istina sadržana u svijetu apsolutnih ideja i pojmova, a pojavna stvarnost predstavlja odraz tih vječnih i apsolutnih ideja, pjesništvo koje odslikava svijet relativne stvarnosti nalazi se tek na trećem mjestu od istine! Zato, pjesništvo ne samo da ne može približiti nam tu *apsolutnu* stvarnost, nego nas svojom podražavalačkom ulogom još dodatno udaljuje od cilja, tj. od istine. Pjesništvo i umjetnost uopće ne

¹⁴⁰ Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, str. 328.

¹⁴¹ Isto, Predgovor, str. XIX

podražavaju pojmove, već samo njihov izgled: "Onda je svaka umetnost koja podražava daleko od istine i to je, kako se čini, sve što ona može da izrazi, jer od svake stvari obuhvata samo jedan mali deo i to samo njen izgled (sliku). Tako, na primer, slikar crta obućara ili stolara i ostale radnike, a da se pri tom ništa ne razume u njihovu umetnost. Ali ako je slikar dobar, on će stolarevom slikom, koju izdaleka pokazuje, moći da prevari decu i nerazumne ljude, pa će kod njih stvoriti verovanje da je zaista stolar."¹⁴² Umjetnost, dakle – jer stoji na trećem mjestu od istine – samo iskrivljava viziju i zamagljuje nam pogled, "jer je ono o čemu ona pevaju samo slika (priviđenje) a ne stvarnost".¹⁴³

Pjesnik lijepo pjeva ili govori, ali je daleko od istine i ne razumije suštinu stvari: "Zar onda nećemo tvrditi da su svi pesnici, počev od Homera, samo podražavaoci slika istinske vrline i svega onoga o čemu pevaju, a da se istine i ne dotiču, nego, kao što smo već rekli: slikar pravi obućara, upravo samo njegovu sliku, a da pri tom o obućarima ništa ne zna i pravi je za one koji se u to i sami ništa ne razumeju, nego gledaju samo na boje i oblike?"¹⁴⁴

Osim što je daleko od istine, od pjesništva nema nikakve praktične koristi. Platon navodi kako pjesnici spremno govore o ljekarskoj vještini, o zakonodavstvu i vođenju ratova, ali primjećuje da niti jedan, uprkos svome slatkom govoru, nije uspio izliječiti bilo koga, uspostaviti neko pravedno državno uređenje ili izvojevati kakvu sjajnu pobjedu! Osim toga, umjetniku, tj. podražavaocu, ni samom nije jasna predstava o predmetu podražavanja: "Podražavalac, dakle, neće imati ni pravilne predstave ni razumevanja o upotrebljivosti ili neupotrebljivosti predmeta koje podražava. (...) Ali će on ipak podražavati i neće znati koliko je jedna stvar rđava ili dobra, pa će je predstavljati tako da ona nerazumnoj gomili izgleda dobra."¹⁴⁵

Pjesnici, dakle, podražavaju, iako ne znaju suštinu onoga što podražavaju niti ih je briga za to! Prema tome, oni su neozbiljni. A, što je najgore, svojim djelovanjem mogu stvoriti zbrku u ljudskim dušama: "...i očigledno sve to stvara potpunu zbrku u našoj duši. Ali toj našoj slabosti duše odgovara slikanje u perspektivi, zatim

¹⁴² Isto, str. 332-333.

¹⁴³ Isto, str. 333.

¹⁴⁴ Isto, str. 335-336.

¹⁴⁵ Isto, str. 337-338.

veština opsenarstva i čarobnjaštva i mnoge druge slične veštine."¹⁴⁶ Umjetnost, dakle, djeluje na naša čula i obraća se onome dijelu naše duše koji je daleko od razuma.¹⁴⁷ A to, svakako, ne ide u prilog onome ko se upravlja prema razumu i ko teži mudrosti i istinitosti. Stoga: "Podražavanje je, dakle, nešto rđavo, vezano za nešto rđavo i stvara nešto rđavo."¹⁴⁸

Osnovni razlozi za protjerivanje pjesništva iz idealno uređene države jesu u slijedećem: "Tako ćemo i za pesnika koji podražava reći da on time što udovoljava nerazumnom delu duše koji ne razlikuje veće od manjeg, nego jedno i isto sad drži za veliko, a sad, opet, za malo, i time što slika slike koje su veoma daleko od istine, stvara u svakoj pojedinoj duši rđavo državno uređenje. (...) Isti takav uticaj ima pesništvo i na ljubavni život, i na nprisitost i na sve požude naše, na osećanja radosti i bola, a sve to, kako mi kažemo, prati naše radnje. Ono gaji i zaliva ono što bi trebalo da se osuši, ono nam određuje za gospodare ono što bi trebalo da nam bude sluga, ako hoćemo da budemo bolji i srećniji mesto gori i nesrećniji. (...) Onda neka se kaže da smo ga, zato što je takvo, s punim pravom isterali iz države. Na to nas je nagnao razum."¹⁴⁹ Zbog svega rečenog, Platon presuđuje da pjesništvu nema mjesta u njegovoj idealnoj i savršeno pravednoj državi.

DA LI JE PLATON, UISTINU, PROTIVNIK PJESNIŠTVA?

"Platon je pjesništvo prognao iz 'svoje države' dok se ne nađe razlog za njegov povratak. Tom razvikanom misaonom odlukom i svojom *Državom* uopće pobuđuje i danas popriličnu zlovolju kako kod pjesnika tako i kod demokratsko "mislećih", a gdje gdje i čak nešto ciničnog odobravanja kod kritičkih intelektualaca koji si tu i tamo nešto priušte."¹⁵⁰

Pobuđivali nečiju zlovolju ili ne, Platonovi stavovi o pjesništvu izrečeni u *Državi* nerijetko su doživljavani i interpretirani kao osuda pjesništva i umjetnosti uopće. Čak i relativno dobri poznavaoци Platonovog djela i filozofskog mišljenja, počevši najčešće od srednjoškolskih profesora, lahko su

¹⁴⁶ Isto, str. 338.

¹⁴⁷ Isto, str. 339.

¹⁴⁸ Isto, str. 339.

¹⁴⁹ Isto, str. 342. i 344.

¹⁵⁰ Andrina Tonkli-Komel, *O pomjerenosti filozofije (Oko entuzijazma i ironije kod Platona)*, Odjek, Sarajevo, jesen-zima 2005.

bili skloni ustvrditi da se Platon, protjeravši ga iz svoje idealne države, pobunio protiv pjesništva i izrazio negativan stav prema ovom vidu djelatnosti ljudskoga duha. Međutim, i prilično površan uvid u Platonov životopis i u njegovu zaostavštinu, čak i na stranicama *Države*, pruža nam dovoljno elemenata da makar ozbiljno posumnjamo u ovu tvrdnju.

Dobro je poznato kako je Platon već od rane mladosti imao priliku i uvjete za kvalitetno obrazovanje. Učeći o raznim oblastima nauke i umjetnosti, vrlo rano se susreo sa muzikom, slikarstvom, a posebno pjesništvom. O tome svjedoči i Miloš N. Đurić: "Platonova umetnička obdarenost izrazila se najpre u pesničkim pokušajima: u ditirambima, melici i tragediji, ali od tih radova, osim malog epskog odlomka, nije se ništa sačuvalo, jer ih je pesnik, pod jakim utiskom Sokratove ličnosti spalio. (...) Ipak se sačuvalo nekoliko epigrama, koji su ispevani tek u poznije doba. Mada je Platon docnije išao i dalje, te je iz svoje države gonio Homera, tragediografe, kao i slikare i uopšte sve, po njegovu sudu štetne, umetnike podražavaoce, opet on nije mogao izgnati iz sebe umetnika, jer sva njegova dela po nadahnuću, obliku i stilu nose umetničko obeležje."¹⁵¹ Da Miloš N. Đurić nije usamljen u ovakvom razumijevanju Platonova odnosa prema pjesništvu svjedoči i predgovor koji je Veljko Korać napisao za beogradsko izdanje prijevoda *Države*, gdje na više mjesta stoji: "Platon je svoje misli kazivao **pesničkim stilom**, a dijalog je smatrao najlepšim i najpodesnijim oblikom književnog izraza. (...) I *Država* je napisana u obliku dijaloga. Iako možda nema one umetničke vrednosti koju ima *Gozba*, ili *Fedar*, ipak sjajno ilustruje kako su se **u Platonu sjedinili pesnik i mislilac**, i koliko Platon ulaže truda da da svojim delima udahne život i lepotu. (...) Platon nije bio samo **filozof velikog pesničkog nadahnuća**.... (...) Zamisao *Države*, kao i cela Platonova moralno-politička filozofija, često nam se prikazuje kao **poetsko maštanje**. (...) U *Državi* Platon istupa istovremeno i **kao filozof i kao umetnik**..."¹⁵²

Platon u više svojih djela govori o pjesništvu, kao što je slučaj u *Ijonu*, gdje u nekoj vrsti satire kritizira Ijona, hvalisavog rapsoda iz Efesa. I pored kritike Ijona, jasno se može zaključiti da Platon izuzetno cijeni pjesništvo i pjesnike, priznajući im božansko

¹⁵¹ Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 316.

¹⁵² Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, Predgovor, str. XIV-XXI (podvukao I.R.)

nadahnuće: "Jer pesnik je naročito biće: on je lak, krilat i svešten, i ne može pevati pre nego što bude ponesen zanosom.... Kako oni, dakle, ne stvaraju svoja dela i mnoge lepote ne ne kažu o stvarima zanatski, kao ti o Homeru, nego u božjem zadahnuću..."¹⁵³ Pjesnici su, čak, tumači bogova: "Jer čini se da nam je bog, da se ne bismo kolebali, na njemu najviše pokazao da te lepe pesme nisu ljudske ni ljudsko delo, nego božanske i božansko delo, i da pesnici nisu ništa drugo nego tumači bogova..."¹⁵⁴

Ako bismo pomislili da su navedeni argumenti za tvrdnju kako Platon nije protiv pjesništva zastarjeli, s obzirom da pripadaju počecima njegova filozofskog djelovanja, i na osnovu načina kazivanja u samoj *Državi* možemo naslutiti kakav je bio odnos Platona prema pjesništvu. Sam način izlaganja Platonovih filozofskih pogleda na stranicama *Države* u dijaloškom obliku predstavlja jasnu naznaku šta on misli o pjesništvu i kakva je snaga pjesničkog načina izlaganja. Ne treba dugo lutati da bi se pretpostavilo zašto je Platon, umjesto suhoparnog i monotonog izlaganja svojih stavova o uređenju države, odabrao dijalog više imaginarnih lica kojima u usta stavlja svoje riječi i nedoumice koje one ostavljaju. Pored oblika kazivanja, Platon se nerijetko služi i različitim stilskim sredstvima – stilskim figurama, pjesničkim slikama, čitavim pričama – kojima nastoji što slikovitije izraziti svoju filozofsku misao.

Osim samog načina kazivanja i često spominjanje pjesništva i pjesnika, navođenje njihovih misli, izreka ili citata da bi se potkrijepio vlastiti stav – čak i onda kada se ne tiče direktno pjesništva – govori o Platonovoj vezanosti za ovu vrstu umjetnosti. Ranije smo spominjali kako je na stranicama *Države* Platon naveo četrdeset i šest citata iz djela antičkih pjesnika, ponajviše Homera, Hesioda, Eshila i drugih.

Ako bismo sve navedeno zanemarili, i na stranicama *Države* – i to onim dijelovima u kojima Platon odbacuje pjesništvo, ili ga ograničava na tačno određenu mjeru i ulogu – možemo naći toliko primjera koji potvrđuju da Platon, ipak, nije protiv pjesništva i da uvažava magičnu moć ove vrste umjetnosti.

Kad govori o pjesništvu u kontekstu odgoja mladih vojnika i čuvara, Platon nije protiv pjesništva uopće, nego samo protiv onih dijelova u kojima bi mladići mogli pronaći loše uzore i koji bi, po

¹⁵³ Platon, *Ijon*, Kultura, Beograd, 1970, str. 11.

¹⁵⁴ Isto, str. 12.

njegovom mišljenju, mogli loše utjecati na odgoj mladih ljudi. On iz čisto pragmatičnih razloga propisuje da neki dijelovi, ili čitave pjesme, budu izostavljeni, ne poričući pritom njihovu umjetničku vrijednost. Tako, na samom početku Knjige treće, govoreći o *nepoželjnim* pjesničkim sadržajima, on veli: "Zamolicećemo, dakle, Homera i druge pesnike da se ne ljute što ta i slična mesta brišemo, ne zato što nisu pesnička, ili što mnogi ne bi hteli da ih slušaju, nego baš zato što, ukoliko su pesnički uspelija utoliko manje treba da ih slušaju i mladići i ljudi koji moraju biti slobodni i koji treba više da se boje ropstva nego smrti."¹⁵⁵ Sam način na koji govori o pjesništvu, gotovo pravdajući se Homeru i drugim pjesnicima jer izostavlja njihove pjesme i priče, i moleći ih, na neki način, za razumijevanje, govori o dubokom uvažavanju pjesništva i pjesnika.

Kada, nešto kasnije, govori o negativnim osobinama i mogućem utjecaju podražavanja, on gotovo zabranjuje tu vještinu, ali ipak priznaje da postoje ljudi posebno nadareni i vješti u podražavanju i odaje im priznanje: "A kad bi u našu državu došao čovek tako okretan da bi mogao primati sve te oblike i da bi mogao podražavati sve stvari, pa kad bi nam taj čovek hteo pokazati sve svoje veštine i recitovati svoje pesme, onda bismo mu mi ukazali božansku počast, kao da je svetac koji zaslužuje divljenje, ali bismo mu ipak rekli da kod nas u državi ne postoji takav čovek i da ne sme ni postojati i poslali bismo ga u neku drugu državu pošto bismo prethodno izlili mnogo mirisa na njegovu glavu i ovenčali ga vunanim vrpčama. I mi bismo se ipak koristili svojim ozbiljnijim iako ne tako prijatnim pesnikom i pripovedačem, koji bi nam kazivao izreke valjanih ljudi i koji bi govorio prema onim načelima koja smo postavili u početku, kad smo počeli vaspitavati ratnike."¹⁵⁶ Prema tome, čovjeku koji savršeno podražava bit će ukazana posebna čast, ali će biti upućen u neku drugu sredinu, jer njegova umjetnost ne odgovara krajnjem cilju i namjeri idealnog državnog uređenja. A zar bi takva počast bila ukazivana nekome ko nije cijenjen ili do čije se vještine posebno ne drži?

Čak i u Knjizi desetoj, u kojoj Platon protjeruje pjesništvo iz svoje države, možemo naći potvrde za tvrdnju da on nije protiv pjesništva kao takvog, nego zbog toga što se ne uklapa u koncept idealne i potpuno pravedne države. On u ovom dijelu iznosi razlog za odbacivanje pjesništva, ali, istovremeno, i odaje priznanje

¹⁵⁵ Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, str. 74.

¹⁵⁶ Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966, str. 89.

Homeru: "Moram to da kažem, iako me ljubav i poštovanje koje od detinjstva gajim prema Homeru sprečavaju da govorim. Izgleda, naime, da je on prvi učitelj i vođa svih ovih lepih tragičara. Ali nijednog čoveka ne smemo ceniti više nego istinu."¹⁵⁷

I dalje Platon priznaje ljepotu pjesništva, ali i iznosi razloge protiv njega: "i moraš se sa njima složiti da je Homer najveći pesnik i prvi među tragičarima, a ipak moraš znati da u državu smemo primiti samo onaj deo pesama koji obuhvata himne bogovima (...) Jer, ako u pesmama primiš i zabavnu Muzu, onda će u državi, umesto zakona, (...) umesto razuma, dakle, zavladati radost i bol kao da su kraljevi."¹⁵⁸

Također, on veli: "I ti, prijatelju moj, podležeš čarima poezije, i to najviše kad je posmatraš zajedno sa Homerom, zar ne? (...) A inače je sa nama kao sa zaljubljenima i, kao što se oni, iako s mukom, ipak uzdržavaju od svoje nekadašnje ljubavi koju ne smatraju više korisnom, tako se i mi klonimo ljubavi prema poeziji (...) Mi bismo se, doduše, radovali kad bi se ona pokazala kao najbolja i istinita; ali sve dotle dok ona ne bude u stanju da se brani, dotle je smemo samo slušati (...) da takvu poeziju ne smemo smatrati ozbiljnom, niti da ona dodiruje istinu i da je dostojanstvena i ozbiljna (...) ako slušalac hoće da u svojoj duši sačuva onaj red i ono uređenje, mora se nje čuvati."¹⁵⁹ Prema navedenome, Platon ne poriče umjetnost, njenu vrijednost niti ljepotu, ali je smatra opasnom po razumni dio duše, te, da bi se sačuva red u čovjeku i u državi, odlučuje da je protjera iz svoje državne zajednice.

Na koncu, i samo razmatranje ovoga pitanja, te posvećivanje tolike pažnje ovom problemu, dovoljno govori o Platonovom odnosu prema umjetnosti, a posebno pjesništvu.

ZAKLJUČAK

Na samom početku utvrdili smo da se Platon kroz cijelu *Državu* dotiče pjesništva i u svojim razmatranjima mnogih pitanja citira pjesnike, među kojima najviše cijeni Homera. U djelu se nalaze i četrdeset četiri citata iz raznih pjesničkih djela. Međutim, Platon se posebno pjesništvom bavi u dva navrata – kad govori o

¹⁵⁷ Isto, str. 328.

¹⁵⁸ Isto, str. 344.

¹⁵⁹ Isto, str. 345-346.

konceptu obrazovanja u svojoj državi, i na kraju knjige, kad govori uopće o mjestu pjesništva u idealnoj državi.

Govoreći o odgoju i obrazovanju mladih čuvara države, Platon ističe potrebu odgoja duše i odgoja tijela, koji moraju biti usklađeni. Posebno je važan odgoj duše, u kojem pjesništvo igra važnu ulogu. U tom smislu, Platon uvodi cenzuru u pjesništvo i zahtijeva da se brižljivo biraju pjesme i priče koje će biti čitane mladićima, kako bi oni iz njih mogli crpiti samo pozitivne primjere, te učiti o vrlinama. Sve negativnosti, poput sukoba među ljudima i bogovima, primjerima kukavičluka, gramzivosti, bilo kakve neumjerenosti ili nedostojanstvenog ponašanja, Platon stogo zabranjuje.

Kada govori o samome pjesništvu na kraju knjige, Platon iznosi stav da pjesništvo i pjesnike, kao i sve predstavnike mimetičke umjetnosti, treba odstraniti iz države, jer oni svojim djelovanjem ometaju ljude i zajednicu u dostizanju osnovnog cilja – istine i pravednosti. Platon ne poriče snagu umjetnosti, ali joj zamjera to što utječe na nerazumni, tj. čulni dio duše. Osim toga, ona ne predstavlja apsolutnu stvarnost, čak ni relativnu – koja je samo odraz apsolutne stvarnosti – nego se u odnosu na istinu nalazi tek na trećem mjestu.

Ovakav stav prema pjesništvu izražen u *Državi* mnoge je naveo da ustvrde kako je Platon ustao protiv pjesništva. U posljednjem dijelu ovoga rada mi nudimo argumente kojima opovrgavamo takvu tvrdnju i ističemo da Platon duboko poštuje pjesništvo, uvažava Homera i druge pjesnike, ali zbog specifičnih razloga koje iziskuje uspostava idealne i pravedne države, on ne može dopustiti značajnije postojanje pjesništva u takvoj državnoj zajednici.

LITERATURA

- Bošnjak, Branko, *Grčka filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983. god.
Đurić, Miloš N., *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976.
Platon, *Država*, Kultura, Beograd, 1966.
Platon, *Ijon*, Kultura, Beograd, 1970.
Rasel, Bertrand, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga "Alfa", Beograd, 1998.

Tonkli-Komel, Andrina, *O pomjerenosti filozofije (Oko entuzijazma i ironije kod Platona)*, Odjek, Sarajevo, jesenzima 2005.

Summary

The intention is to us - among the many topics open in this extremely complex work - spotlight writer attitude toward art, especially poetry, which represent some of the most important expressions of human spirituality.

Central question which we will deal with is the question - what was Plato's relationship toward poetry, on the basis of what he brought in the *State*? Whether it is Plato, indeed, against poetry, whether he despises it, or has a certain attitude toward this issue depending on the objective and context in which this question is considered? We will consider some parts of *States* who speak about it, and compare them with other works in which Plato tackles the issue.